

Деякі абстрактні іменники вживаються у множині, якщо позначають вироби з цієї речовини: «Скрині з золотою та срібною посудиною, з хрусталами та дорогішим склом поїдуть насамкінець під окремою сильною сторожею людей з першого сердюцького полку». У художньому та розмовному стилях трапляються випадки використання форм числа іменників, які не відповідають сучасній мовній нормі, наприклад: «Забувалися звичайні турботи, забувалися ворожнечі поміж поодинокими родами, всі як один ставали до роботи, щоб скріпити город і зробити його спосібним до оборони. Роса, немов розсипаний алмаз. Дрижить на кожному листі. Трава – як ізмарагд, галуззя – як топаз в казковому наметі. Але челядь все-таки виносила дрібнішу мебель і посуду далеко в сад. На його обличчю появились знаки великого болю. Квартира була далеко, на передмістю. Ти не божевільна, ти своєвільна, розпечена батьківською рукою, а маминою дратована щоднини. «– Буває, в вечірню годину, / Як сонце зійде і як роси / Упадуть на свіжі покоси. / Як склоняться квіти в долину, / як вітром похилиться колос, – / здається, що чую твій голос» [Лепкий 1997: 449].

У науковому, офіційно-діловому, публіцистичному стилях можливі лише конструкції з родовим відмінком приналежності. Присвійний прикметник вживається переважно у фольклорі, розмовному та художньому стилях: «Сотників кінь летів у напрямку Батурина».

Прийменник через (і його просторічний синонім із-за) вказує на причину, що заважає здійсненню чогось: «Із-за такої пустої причини годі нам, пане полковнику, своєї товариської приязні псувати». Як засіб стилізації у художніх творах використовуються застарілі сполучники заки (поки), щоби, наприклад: «Культури насильно не пересадити, її треба виплекати на рідному ґрунті, щоби чужі соки пройшли крізь жили рідної землі. Заки гетьман виліз, суддя обійшов ридван іззаду і подав йому руку».

При непрямому порядку слів (присудок передує підметові) звичайно вживається форма однини: «Коло півночі обгорнула їх така сонливість і втома, що похід треба було зупинити». Присудок перед однорідними членами речення і після них може виступати і в однині, і в множині, наприклад: «Дикий крик і свист тривожив вечірню тишу». При однорідних підметах, вжитих з єднальним сполучником ні...ні присудок може мати форму однини і множини: «ні старий гетьманський мід, ні угорське вино не смакувало так, як та чиста вода» [Лепкий 1997: 554].

Так, творчість Б. Лепкого є органічною і невід'ємною частиною всієї його літературної спадщини. Вона ввібрала в себе меланхолійну красу його лірики, рефлексійну споглядальність його прози, їй притаманні психологізм стилю, філософічність і шляхетність думки, витонченість і живописність алгорій [Шумило 1998: 46].

Література: *Буркалець 1999:* Буркалець Н.В. Поетика малої прози Б. Лепкого: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук. – К., 1999. – 16 с.; *Жулинський 1990:* Жулинський М. Богдан Лепкий (1872-1941) // Із забуття в безсмертя. – К., 1990. – С. 81 – 85.; *Лепкий 1990:* Лепкий Б.С. Поезія. – К.: Рад. письменник, 1990. – 383 с.; *Лепкий 1991:* Лепкий Б.С. Твори: в 2 т. – К.: Дніпро, 1991. – Т.1: Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. – 862 с.; *Лепкий 1997:* Лепкий Б.С. Твори в 2 т. Т 1: Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. – К.: Наук. думка, 1997. – 845 с.; Шумило 1998. Шумило Н. Богдан Лепкий: на перехресті традиційного і нового // Слово і час. – 1998. – № 9 – 10. – С. 44 – 49.

В статье рассматривается стилистическое использование художественных средств языка в поэтических и прозаических произведениях Б. Лепкого: фольклорных эпитетов, метафор, усеченных поговорок и пословиц, перифраз и персонификаций, богатой синонимии, неологизмов, историзмов, обращений, символики и ритмомелодики. Особое внимание уделяется использованию Б. Лепким надежных форм имен существительных и высшего степени сравнения имен прилагательных, родовых архаических форм, абстрактных имен существительных во множественном числе, которые не соответствуют современной языковой норме; конструкций с родовым падежом принадлежности, устарелых союзов (заки, поки, щоби), употребление непрямого порядка слов (сказуемое предшествует подлежащему – обыкновенная форма единственного числа).

Ключевые слова: стилистическое использование, художественные средства языка, поэтические и прозаические произведения.

Марія Заборна, доцент (Тернопіль)

ББК 81.411.1–22+83.3 (4 Укр)

УДК 81'367.5

Синтаксичні маркери асоціативного мовомислення Богдана Лепкого

Визначено синтаксичну конструкцію як засіб репрезентації певного смислу, яким оперує людина в процесі пізнання та відтворення дійсності. Проаналізовано систему реченнєвих структур, що в тексті Богдана Лепкого маніфестують індивідуально-авторське асоціативне бачення світу.

Ключові слова: асоціація, асоціативна діада, асоціат, синтаксична структура, порівняльна конструкція, еталон порівняння, ідіолект, центр системи одиниць, напівпериферія, периферія.

Mariya Zaoborna. Syntactic markers of Bohdan Lepkyu's associative language mode of thinking.

Syntactic construction as a means of representing of a specific meaning by which a man operates in the process of learning and reproduction of reality was defined. The system of sentence structures that manifest individual author's associative vision of the world in the texts of Bohdan Lepkyu was analyzed.

Keywords: *association, associative dyad, associate, syntactic structure, comparative construction, model of comparison, idiolect, center of the system of units, semiperiphery, periphery.*

Антропоцентрична спрямованість сучасного мовознавства виявляється в осмисленні мовних явищ у діаді «мова – людина». Такий аспект передбачає виділення певних типів змісту, які своєрідно експлікують сприйняття й пропускання людиною світу «крізь себе», які народжуються в процесі мисленнєвої та мовленнєвої діяльності людини й співвідносяться з мовними структурами. З іншого боку, теза «людина мислить на основі мови» актуалізує феномен мовомислення. У цьому плані аналіз мовних структур дозволяє виявити смисли, якими оперує людина в процесі пізнання, відтворення та інтерпретації дійсності. Такі міркування узгоджуються з усталеними в лінгвістиці підходами до аналізу мовних одиниць, що визначаються як ономасіологічний та семасіологічний і відповідно протиставляються як шлях «від змісту до форми» та шлях «від форми до змісту» [Вихованець 1992:9].

Зміщення акцентів у бік семасіологічного осмислення мовних одиниць увиразнюється на фоні розуміння природної мови як перетворювача заданих смислів у відповідні тексти [Мельчук 1974: 11]. Функціонування в тексті різнопланових формальних структур передбачає можливість виражати один і той самий смисл різними засобами. Це дає підстави говорити про кореферентність різноструктурних одиниць. Водночас виділення парадигмальних об'єднань таких одиниць актуалізує їх ієрархію з огляду на центр, напівпериферію та периферію інваріантного щодо них смислу. Оперування ж цими одиницями в структурі тексту засвідчує спосіб буття в мові людини, якій притаманний певний спосіб осмислення світу.

Одним із таких способів можна вважати асоціативність. Цей вид психічної діяльності людини визначається як «тимчасовий нервовий зв'язок між двома й більше психічними явищами (відчуттями, уявленнями, почуттями, думками, образами тощо)» [Селіванова 2008: 235]. Тим самим простежується своєрідне перетворення дійсності в суб'єктивну реальність та кристалізація на основі цього асоціативного уявлення про світ. Мову ж можна розглядати як один із засобів формування такого уявлення.

Загалом у колективній свідомості синтагма «асоціативне уявлення про світ» конкретизується як «асоціативно-художнє уявлення про світ». Характер асоціювання митця-письменника репрезентують мовні одиниці, що маніфестують створену ним текстову матерію. З них найбільш релевантними для експлікації асоціативного мислення виступають синтаксичні структури. Їх двочленний характер (група підмета – група присудка в простому реченні чи предикативна частина – предикативна частина в складному реченні) корелює із загальною асоціативною моделлю психічної діяльності суб'єкта, яку можна конкретизувати як асоціативну діаду. В окремій асоціативній діаді, з одного боку, виділяється актуалізатор – фрагмент дійсності, що пізнається суб'єктом, з іншого боку, простежується зумовлений актуалізатором асоціат, що входить в систему фонових знань людини. Його поява суб'єктивно-індивідуальна й засвідчує оригінальність окремого психічного життя. Система асоціатів утворює утворює асоціативну базу конкретного суб'єкта пізнання. Таким чином, спосіб конструювання та характер функціонування синтаксичних структур репрезентує митця як людину, що виступає суб'єктом асоціативного пізнання й творцем асоціативно-художньої картини світу.

Сформульовані теоретичні засади стають фоном, на якому актуалізується система синтаксичних конструкцій, що в історичній повісті Богдана Лепкого «Вадим» виявляють особливості асоціативного осмислення дійсності, притаманного письменнику як мовній особистості. Мета статті – представити синтаксичний лад ідіолекту Богдана Лепкого в площині його функціонування як засобу репрезентації процесів асоціативної інтерпретації дійсності. Відповідно до мети ставляться завдання: 1. Простежити кореляції між компонентами асоціативної діади та реченнєвої структури. 2. Відтворити систему синтаксичних структур, що в тексті Б. Лепкого становлять центр, напівпериферію та периферію засобів вираження асоціативного зв'язку між фрагментами дійсності. 3. Виявити особливості письменника як мовної особистості, котрій притаманний індивідуальний спосіб оперування мовними одиницями в процесі асоціативного мовомислення.

У системі синтаксичних одиниць, побудованих на основі асоціативного відношення, центр посідають порівняльні конструкції. Визначення їх основними засобами вираження асоціювання мотивується такими міркуваннями. Зв'язок між психічними явищами у свідомості людини активує її пізнавальну діяльність. Зокрема, поява асоціата детермінує наступну когніцію, яка зводиться до встановлення подібності між двома об'єктами, явищами чи ситуаціями, що само по собі виступає

основою порівняльного відношення. Тим самим суб'єкт пізнання реалізує когнітивну модель порівняння, де виокремлюються: а) об'єкт пізнання (те, що порівнюють); б) еталон порівняння (те, з чим порівнюють); в) спільна однака порівняння [Девятова 2010: 8]. Модель порівняння узгоджується зі структурою прототипної конструкції, якою є складнопідрядне порівняльне речення, де головна частина репрезентує об'єкт порівняння, а підрядна – еталон порівняння. Подібність порівнюваних величин маніфестує подібність лексико-семантичного оформлення предикатних позицій головної та підрядної частин. Що стосується порівняльного сполучника, то він кваліфікується як показник підрядного зв'язку та виразник порівняльного семантико-синтаксичного відношення [Заборна 2001: 8 – 11]. Інші види порівняльних конструкцій можна осмислити як зредуковані варіанти прототипної, де фіксуються позиції обов'язкові (суб'єкт та еталон) і факультативні (показник та основа порівняння).

Ідіолект Богдана Лепкого представляє систему порівняльних структур, яку утворюють: 1. Сполучникові порівняння, сконструйовані за моделями: а) складнопідрядного речення реального порівняння: *А те, що він [Святослав] ще не високий, так на стремених підвівся, у сідлі заколисався та вхопив свій список і кинув ним, як кидає Перун променем ясним із хмари*; б) складнопідрядного речення ірреального порівняння: *Де який похід, Вадим перший голоситься, перший на заборолі стає, наче смерть визиває*; в) порівняльного звороту: *Кияни, як наполохані птиці, утікали з вулиць, ховалися за ворота, за двері. Пахоці провесни й осені мішались в ярку, як у казані. [Всі в собі дух заперли. Відчули, що] зараз впаде якесь давке, мов камінь, слово. На її оці блиснула сльоза, мов роса на фіалці*; г) зіставно-порівняльних структур: *[Княгиня хоче всякий мрак від серця свого відігнати, але ж бо думки не дозволяють.] Як колос із землі, так вони з життя прозябають. Як Дніпра навесні втихомирити не можна, так неможливо побороти цього задрісного кохання*. 2. Безсполучникові порівняння, змодельовані як: а) конструкції з орудним порівняльним: *Малуша кленовим листком тремтіла, поки Святослав показував синові, як найлегше обезсилити і покласти під ноги противника. Птахою надлетіла весняна хмара й повисла над яром*; б) речення з модально-порівняльними частками: *[Тиша кругом.] Гора буцім завмерла. Вадима ніби хтось шпигонує шилом. [Посумніла Малуша, почувши оті слова, та супротивитись не зміла.] Князеве слово як скала. [Ще гірше, бо й скалу зрушиш, а його ні]*; в) заперечно-компаративні конструкції: *[Держко з Вадимом переступили поріг і стали, мов зачаровані.] Те, що вони побачили, було таке невимовно гарне, що здавалось чарівною казкою, а не дійсністю*. З огляду на природу представлених у реченнєвій структурі асоціативно пов'язаних фрагментів дійсності в наведеній системі мовних одиниць, з одного боку, виокремлюються складнопідрядні порівняльні речення, що маніфестують зв'язок між двома ситуаціями дійсності, з іншого боку, виділяються порівняльні звороти й безсполучникові порівняння, структура яких експлікує зв'язок між об'єктами та явищами дійсності.

Окреслена система структурних типів порівнянь Богдана Лепкого типова для українського синтаксису. Водночас втілений в них характер асоціювання засвідчує особливості ідіостилу письменника. Насамперед це стосується відображення способів актуалізації асоціатив, що виявляється на фоні представленого в структурі складнопідрядних порівняльних речень зв'язку між двома ситуаціями дійсності. У цьому плані простежується безпосереднє, відтворювальне асоціювання та асоціювання конструктивно-образне. Безпосереднє асоціювання передбачає спонтанне виокремлення асоціата з системи фонових знань суб'єкта й узгоджується з синтаксичним механізмом речення реального порівняння. Відповідно мається на увазі, що позначена в головній частині актуальна ситуація дійсності викликає ті ж асоціації, що й ситуація типова, загальновідома, представлена в підрядній частині. Наприклад: *По смерті покійного князя Ігоря княгиня-вдова передала свого одинака Святослава дружині, як колись царевичів римським легіонам під опіку віддавали*. Більш характерним для стилю Лепкого є виражене ірреально-порівняльними конструкціями образне асоціювання, за якого нетипова, екстраординарна чи гіпотетична ситуація-асоціат, що відображена в підрядній частині, перевтілюється у свідомості суб'єкта пізнання засобом актуалізації в ній учасників реальної ситуації, вираженої в головній частині. Наприклад: *[Отрок налив ріг. Товстань вус на вухо повісив, долонею губи обтер і присмоктався до вина.] Тягнув, тягнув, аж у горлі булькало, ніби туди ціле джерело збігало. «Навчи нас, боже, правди твоєї і оправданієм твоїм просвіти очі мислей наших», – прочитав отець Григорій. Кожне слово зокрема пускав, ніби краплями узвару душу кропив. Княгиня стрепенулася, буцім її з твердого сну розбудили*.

Текст Богдана Лепкого позначений активним функціонуванням порівняльних зворотів. У їх системі переважають структури, що актуалізують одну асоціативну діаду. При цьому позиція асоціата-еталона може бути як непоширеною, так поширеною. Наприклад: *Ось з-за церкви Святого Іллі висунулось щось велике, грубе, лабате, як ведмідь. Вадим однією рукою підгорнув вузький, мов шнурочок, вус, а другою підняв угору ріг. Сила і радість, як з вулкана, бурхали з нього. Пахоці провесни й осені мішались в ярку, як у казані*. Порівняй: *Ніби білий пух, посипався сніжок на траву, бруньки*

ліщини, на княжий шолом. [Побачив перед собою пропасть, глибочезну прірву поміж двома світами.] Ті два світи, **ніби міст золотий, віра Христова** лучила. **Вона** вже виплакала свої сльози, уже перестала кидатись, **мов риба в неводі. В голові шум, як у Дніпрі навесні.** Водночас структура порівняльних зворотів здатна виражати поєднання двох асоціативних діад, що утворюють асоціативні паралелі. Наприклад: **Почерез очка густої мережі чіпця, як листя почерез іней, княгинин волос прозирає – наперекір літам не сивий ще, а тільки попелястий. На її оці блиснула сльоза, мов роса на фіалці. Як блискавки через хмари, мигтіли грізні зіниці бога крізь крила птиць. Вадим бачив, як князь вибіг з терема Малуші, мов Перун зі святого гаю і – кров у ньому скипіла.**

Синтаксичний лад Богдана Лепкого позначений різноманітними модифікаціями порівняльних конструкцій. У цій площині простежуються: 1. Розгортання асоціатив-компараторів підрядними предикативними частинами: **Задумався. Брови зсувалися, і морщилося чоло, як плесо, по яким човен перепливає. Не дитина вона, щоб сорому не знати, і не повія, щоб уже згубити його. Вона як пуп'янок троянди, що завтра розцвіте.** 2. Парцеляція компаративних компонентів: **Цур тобі, який сердитий парубок. Як березневий півник. Наступають болгари, як хмари. Як чорні хмари від заходу до сходу. З церкви Святого Іллі дзвінок несміливо зателенькав. Буцім боявся або соромився чогось.** 3. Градація порівнянь: **[Крик, вереск – радісний чи тривожний, Калокір збагнути не міг. Але чув, що було в тім святі так багато щирого і задушевного – нічого такого у Візантії не зустрічав.] Тут вирувала ще первісна радість, свіжа, як квіти, як весняне сонце, як тутешня природа. Сміявся не лише очима, з яких, мов із гострих мечів, іскри скакали, не лише смачними губами, а й усім тілом, кріпким, здоровим, буйним, як ті гори, що на них стояв його город, як Дніпро, як те весняне небо і радісне сонце.** 4. Синтез порівнянь в одній синтаксичній структурі: **– Ніяке вино на світі не п'янить так, як я упився тоді тобою. Тямиш? Тямиш? – і, щоб пригадати собі, цілував оті вуста червоні, як доспілі вишні, і гарячі, ніби полум'я. Вміє грати на флейті і ткати килими, мов казки, уміє розповідати казки, мов молитви. – Що винен я, що в мені кров бурлить, як Дніпро навесні, а мислі, мов блискавки, літають. А злість, як Перун, б'є! На фоні звирячих шкур принадно відбивалося молоде жіноче тіло, то біле, як слонова кість, то рожеве, як цвіт рожі, то темнаве, мов доспіла вишня. Кращої між смертельними жінками від Києва до Новгороду не побачиш. Уста як спілі вишні, очі як фіалки і палкі, мов полудне в літі; груди хвилюють, як дві хвилі на морі.** 5. Моделювання компаративних ланцюгів за зразком «порівняння в порівнянні»: **Торговиці, купецькі дома, княжі та міські склади були повні різного добра, буцім воно, як навесні вода з гір, спливало до того дивовижного міста.**

Синтаксис Богдана Лепкого представляє атипові порівняльні конструкції – так звані речення асиметричної структури, семантика яких ускладнюється за рахунок формування невербалізованого імпліцитного змісту, що відтворюється при їх інтерпретації [Колосова 1980: 50]. Для прикладу можна розглянути складнопідрядне порівняльне речення, яке завершує поданий далі текстовий відрізок:

«Яко благ і чоловіколюбчець бог прости», – повторюють княгині, але вже не як глухий відгомін у лісі, а щиро, зворушливо, палко. Княгиня чує свої гріхи, але й про добрі вчинки не забуває... Потрудилася. Для добра землі і народу, для пам'яті мужа і для майбутнього сина. Зберегла спадщину для нього, розширила й збагатила її, сім'я племені свого в далекі землі понесла й не осоромила ні себе, ні його. Бога правдивого пізнала, він не оставить її, не оставить держави її сина – її сина поганського князя...

Ніби змія вжалила княгиню – кров у жилах скипіла.

Атиповість такого типу конструкцій у тому, що маркована порівняльним сполучником препозитивна підрядна частина за характером свого лексико-семантичного наповнення не дає підстав для констатації порівняльних відношень між предикативними частинами. Водночас при контекстній інтерпретації речення відтворюється імпліцитний зміст, який асоціативно пов'язується зі змістом порівняльної предикативної частини. У результаті декодується типове складнопідрядне порівняльне речення, а вихідна структура розгортається в семантично адекватну конструкцію на зразок **Палка думка вселилась у мозок, ніби змія вжалила княгиню, – аж кров у жилах закипіла.** При цьому у відновленому багатокомпонентному реченні остання предикативна частина виражає наслідок асоціативно осмисленого стану справ, що виражається порівняльною структурою, яка в тексті зредукована.

Специфічною з огляду на усічену головну частину виглядає порівняльна конструкція **Добриня з Новгороду для князя – як собака двору для свого господина стереже.** Її інтерпретація дозволяє відновити імпліцитні синтаксичні позиції та пропущені ланки змісту, сформувавши тим самим нормативну реченнєву структуру, де контрастують лексеми в симетричних позиціях. Порівняй: **Добриня з Новгороду пильнує для князя володіння – як собака двору для хазяїна стереже.**

Кореферентність з порівняльними конструкціями й типові для них паралелізм будови та лексико-семантичну організацію виявляють структури, що утворюють напівпериферію синтаксичних маркерів асоціювання Богдана Лепкого. У цій системі насамперед виділяються текстові відрізки, де заключна

предикативна одиниця, що позначає асоціат, вводиться ініціальною вказівною лексемою *так*. Наприклад: *Майдан шумів, гудів, кричав і ридав. Під вечір добре торгувалося. Відривали дитину від матері, мужа від жінки, сестру від брата і, не зважаючи на розпачливі крики та ридання, на дикі верески і прокльони, тягнули одних соб, а других – цабе, буцім кіньми роздирали живу людину надвоє. – Так колись Ігоря між двома гілляками розшарпали, – мимохіть пригадав собі Вадим.* Еталонність змісту реченневої структури, яка позначає подібну до представленої у підрядній частині попереднього речення ситуацію-прецедент, дає підстави для трансформування її в порівняльну одиницю. Для зіставлення: *...Тягнули одних соб, а других – цабе, буцім кіньми роздирали живу людину надвоє, як колись Ігоря між двома гілляками розшарпали.*

Асоціативний зв'язок між двома ситуаціями дійсності може увиразнюватись конструктивним паралелізмом предикативних структур, що виділяються в суміжних текстових фрагментах. Наприклад:

Влас ременами здригнув і запитливо сині брови звів:

– А що тобі дунайські болгари, князю, винні?

– Що мені винні? – Святослав розсміявся. – А що був винен Карфаген римлянам? Що завинили перед бурєю і градом луги та поля?

Інтерпретація наведеного мікротексту дозволяє трансформувати виділені структурно однотипні та семантично близькі риторичні питання в порівняльну конструкцію на зразок *Мені нічого не винні дунайські болгари, як нічого не винен був Карфаген римлянам, як нічого не завинили перед бурєю і градом луги та поля.*

Асоціативне мовомислення письменника маркують і метафоризовані порівняння, організовані за моделлю речень тотожності. Наприклад: *Русь і Слов'янищина – це був справжній новітній Ханаан, який своїх здорових синів і вродливих дочок цілому світові за гроші продавав. [Мусила помститься, мусила, бо так звичай велів, бо що сказала б дружина, коли б княгиня за смерть князя не помстила?] Дружина – тічка ненаситних вовків! Вона мужа забрала в неї, а тепер забирає сина. [Князь відчув приплив гніву, але не сказав нічого. Зате Влас додав:] – Не ступай батьковими слідами. Кривда ними ходила і кривда кров'ю забagriла. Кривда – дочка лжі.* Усталена в мовознавстві думка про те, що «порівняння є основою утворення метафори» [Кучеренко 1959: 77], яку здавна прийнято розглядати як «скорочене порівняння» [Арутюнова 1999: 280], мотивує розгортання метафоризованих конструкцій у порівняльні: *Русь і Слов'янищина нагадували Ханаан. Дружина схожа на тічку ненаситних вовків. Кривда – як дочка лжі.* Водночас такі структури презентують виключно оказіональне, інтуїтивне асоціювання, в якому поєднується непоєднане. Вони увиразнюють ідіолект письменника, виступаючи своєрідними формулами його внутрішнього досвіду. Відповідно метафоризовані порівняння «на відміну від висловлень з буквальним смислом не є повідомленнями, викладом чи констатацією факту. Вони завжди одкровення, оновлення знань про певне явище, тобто виступають інтерпретацією, творчим розвитком відомого явища» [Панина 1978: 38]. Це гармонує з висновком Н. Д. Арутюнової: «Порівняння доступне будь-якій спостережливій людині, метафора – тільки майстрові» [Арутюнова 1999: 282].

Опис периферійних синтаксичних одиниць, пов'язаних з асоціативним осмисленням дійсності, актуалізує в мовному просторі феномен асиметрії. Лінгвальний асиметричний дуалізм виявляється в тому, що форма одного й того самого знака «прагне мати інші функції, ніж його власна», а значення «прагне до того, щоб виразити себе іншими засобами, ніж його власний знак» [Карцевский 1965: 85]. У такому ракурсі осмислюються конструкції, структура яких відмінна від порівняльних, однак характер їх лексико-семантичної організації релевантний для вираження побудованого на асоціації порівняльного відношення.

Так, асоціювання узгоджується зі з'ясувальними складнопідрядними реченнями, де в головній частині позицію опорного слова займає лексема *здаватися* зі значенням ймовірності сприйняття, що єднає її з модально-порівняльними сполучниками *мов, немов, наче, мовби* і под. Наприклад: [– *Знаєш, Малушо, цей хлопець нам удався. – Очима, повними невисловленої радості, глянула на свого мужа і пана. – Ладі хай буде за честь і велика дяка, – відповіла покірно. – А мені ні? –]* засміявся Святослав, а *йй здавалося, що земля і небо, поле і море сміються в оту хвилину.* Порівняй: *Святослав засміявся, немовби земля і небо, поле і море засміялися в оту хвилину.* Подібна тенденція простежується й у тих з'ясувальних структурах, де опорні лексеми зі значенням інтелектуального сприйняття на зразок *думати, гадати, міркувати* тощо вживаються в модальному обрамленні. Наприклад: *Коли б груди, мов два яблука круглі, не дрижали б легенько, то можна було б гадати, що це статуя, привезена з Мілосу. Доторкнешся до неї – вона впаде й розіб'ється. Можна подумати, що це з'ява, викликана чарами. Підступишся – і розів'ється з димом.* Синтагми зі значенням можливості виявляють семантичну близькість із модально-порівняльними сполучниками, або ж – іншими словами – сполучниками ірреального порівняння. Це мотивується актуалізацією в їх компонентній структурі семи «ірреальність»

[Шмелева 1984: 87]. У зв'язку з цим порівняй: *Дівчина виглядала мов статуя, привезена з Мілосу. Вона була мов з'ява, викликана чарами.*

Асоціативне бачення дійсності дозволяє вирішити ті чи інші пізнавальні завдання, які стоять перед людиною. Зокрема, такий спосіб пізнання може прислужитись у ситуації когнітивного дисонансу, коли суб'єкт не впевнений в адекватному усвідомленні реальності, а заодно й не може знайти єдиної можливої форми для вираження своєї думки. Відповідно когнітивний дисонанс корелює з так званою «ситуацією номінативних труднощів» [Крамських, Шмелева 1985: 120]. У ситуації, де актуалізуються різні асоціати, що зумовлює невпевненість у виборі номіната, мовець знаходить вихід – представити весь ряд номінативів, з яких він не наважується зробити остаточний вибір. Такий результат пізнання вербалізується засобом конструювання складносурядних розділових речень на зразок [*Нараз стрепенулися обоє.*] **Чи то далекі громи загоготіли, чи то задрижала земля і розліталися на друзки будівлі.** [*Дивний луск і тріск хвилював тихим ранковим повітрям.*] Пов'язана з розділовими сполучниками сема «невпевненість» наближає марковані ними сурядні структури до конструкцій ірреального порівняння, де мовець через уживання модально-порівняльних сполучників маніфестує приблизність, неадекватність, нестандартність свого бачення представленої в головній частині ситуації дійсності, суб'єктивним образом якої виступає ситуація, змодельована в підрядній [Заборна 1996:57]. Для зіставлення: *Дивний луск і тріск хвилював тихим ранковим повітрям, наче десь далекі громи гоготали, мовби десь дрижала земля і розліталися на друзки будівлі.*

Асоціативність пізнання корелює з загальною семантикою тотожності, яку формує структурна схема займенниково-співвідносних ототожнювальних речень й підтримує вживання в симетричних синтаксичних позиціях головної й підрядної частин лексем одного асоціативного поля. Наприклад: *Де йдуть бої, там є герої.* [*Це неминуча річ.*] – *Ти збожеволів! – Хто правду любить, той, по-вашому, божевільний.* Репрезентований у таких конструкціях асоціативний зв'язок між двома фрагментами дійсності може бути як конвенціональним для певної соціальної спільноти, так й індивідуальним, оказіональним, що увиразнюється контекстом (порівняй: *це неминуча річ – по-вашому*).

Таким чином, виступаючи еманациєю національно-мовних характеристик синтаксичної системи, синтаксичний лад Богдана Лепкого вирізняється своєю оригінальністю у плані презентації авторського асоціативного мовомислення. Це виявляється як у способах модифікації порівняльних структур, так у ненормативному конструюванні порівняльних одиниць, а також у пошуках нових одиниць, що кореферентні з порівняльними реченнями й становлять напівпериферію та периферію синтаксичних маркерів асоціювання.

Без сумніву, мовний матеріал, обмежений текстом одного твору, не дозволяє укладеній статті претендувати на вичерпне дослідження. Тому перспективним видається аналіз синтаксичних засобів асоціативної інтерпретації дійсності в ідіолекті Богдана Лепкого загалом і виявлення на цій основі специфіки індивідуально-авторського використання письменником синтаксичних ресурсів української мови.

Література: Арутюнова 1999: Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – I –XV, 896 с. *Девятова 2010:* Девятова Н. М. Сравнение в динамической системе языка / Н. М. Девятова. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 320 с.; *Вихованець 1992:* Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наукова думка, 1992. – 224 с.; *Заборна 2001:* Заборна М. С. Порівняльні конструкції в системі складнопідрядного речення української мови / М. С. Заборна. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 28 с.; *Заборна 1996:* Заборна М. С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: дис. ... кандидата філолог. наук: 10.02.01 / Заборна Марія Степанівна. – Тернопіль, 1996. – 167 с.; *Карцевский 1965:* Карцевский С. О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // Звегинцев в. А. История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях. Часть 2 / Сергей Карцевский. – М.: Просвещение, 1965. – С.85 – 90.; *Колосова 1980:* Колосова Т. А. Русские сложные предложения асимметричной структуры / Т. А. Колосова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. – 164 с.; *Крамських, Шмелева 1985:* Крамських С. В.Выражение номинативных затруднений говорящего (в простом и сложном предложении) / С. В. Крамських, Т. В. Шмелева // Синтаксические связи, построение формантов и семантические отношения в сложном предложении. – Калинин, 1985. – С. 119 – 128.; *Кучеренко 1959:* Кучеренко І. І. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. І. Кучеренко. – К.: Вид-во Київ. Ун-ту, 1959. – 107 с.; *Лепкий 1992:* Лепкий Б. С. Крутіж: Іст. повісті / Богдан Лепкий. – К.: Веселка, 1992. – 390 с. 11. *Мельчук 1974:* Опыт теории лингвистических моделей «Смысл \Leftrightarrow Текст» / И. А. Мельчук. – М.: Наука, 1974. – 314 с.; *Панина 1978:* Панина Н. А. Степени иноказательности и уровни ее глубины / Н. А. Панина // Предложение и текст в семантическом аспекте. – Калинин, 1978. – С. 36-48. *Селіванова 2008:* Селіванова О. О. сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О.

Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.; Шмелева 1984: Шмелева Т. В. Смысловая организация предложения и проблема модальности / Т. В. Шмелева // Актуальные проблемы русского синтаксиса. – Москва, 1984. – С. 78 – 100.

Мария Заборная. Синтаксические маркеры ассоциативного языкового мышления Богдана Лепкого.

Определена синтаксическая конструкция как средство репрезентации того или иного смысла, которым оперирует человек в процессе познания и воспроизведения действительности. Проанализирована система предложений, манифестирующих в тексте Богдана Лепкого индивидуально-авторское ассоциативное видение мира.

Ключевые слова: ассоциация, ассоциативная диада, ассоциат, сравнительная конструкция, эталон сравнения, идиолект, центр системы единиц, полупериферия, периферия.

Лісняк Н.І., доц. (Київ)

УДК 81' 373.7

ББК 81.411.4 – 3

Символізація назв рослин у поезії Богдана Лепкого

У статті простежується використання назв рослин у поезії Б. Лепкого і виявляється їх символічне значення. Найповніше аналізуються лексеми «квіти», «цвіт», «рожі», «листя». Визначаються основні семантичні мотиви, символами яких виступають флористичні назви: сум, туга, страждання, любов, кохання, самотність, швидкоплинність, волелюбність. Зазначається, що квіт(у), квіття – це також поезії Богдана Лепкого.

Ключові слова: мотив, семантика, символ, флористичний світ.

In the article traced the using of the names of plants in the poetry of B. Lepky and detected their symbolic significance. The fullest analyzed the lexemes: «flowers», «bloom», «rose», «leaves». The basic semantic motifs determined symbols which are the floral names: sadness, anguish, suffering, love, amour, solitude, transience, freedom. It is noted that blossom, bloom – it is also the poetry of Bohdan Lepky.

Keywords: motif, semantics, symbol, floral world.

Одне з провідних місць у великій творчій спадщині Б. Лепкого посідає поезія, яка «розкриває голос душі і серця самого поета, його внутрішній світ» [Дирда 2005 : 5]. Літературознавці стверджують, що поезія Б. Лепкого – це перший прояв модернізму в українській літературі [Історія 1993, 1: 39]. У ньому переважає настрій туги, смутку, який, правда, проявляється в різний час по-різному – то голосніше, то тихіше [Погребенник 1997: 13]. Меланхолія особливо відчутна в ліриці Б. Лепкого. Як тонкий лірик, він бачить безмежність всесвіту і обмеженість людського життя. Це й спричинює трагічні переживання. Тому у нього «Життя – як той потік», «Лови життя – воно не жде на тебе», «Листки падуть», «Осінній сірий день», «Паде зів'яле листячко», що свідчить про сум, біль, тривогу поета: «*Аж смуток минає / І не вмирає сум / Над світом так літає / Як над рікою шум / смутку дух*» [Лепкий 2005: 36].

Світ ліричного героя Б. Лепкого, як зазначає дослідник його віршів М. Ільницький, «виявляється» у найнесподіваніший спосіб, відбивається і на «верхньому», і на підсвідомо-асоціативному рівнях [Ільницький 1990: 2 – 4].

Слушно стверджує М. Ткачук, поетична творчість Б. Лепкого зумовлена прагненням автора до пізнання світу крізь призму суб'єктного начала. Поет творив у параметрах доби модернізму, тому він намагається у ліриці відобразити певні психологічні та емоційні стани ліричного героя [Ткачук 2007: 11].

У поезії Б. Лепкого відчутна символізація явищ природи, рослинного і тваринного світу. Серед них помітно виділяється символізація вітру. У поезії лексема *вітер* належить до найуживаніших і має широкий спектр значень [Пархонюк 2005: 234]. Сама природа супроводжує поета впродовж життя. Вона – то ворожа, то прихильна.

Символізація в українській поезії вивчається відомими мовознавцями, зокрема В. Жайворонком, В. Кононенком, А. Мойсієнком, Л. Пархонюк та ін. Предметом дослідження ми обрали лексеми на позначення назв рослинного світу, оскільки ці назви займають помітне місце у поезії і здатні до символізації. Як зазначає В. Жайворонко, рослинний світ продовжує залишатися об'єктом якщо не поклоніння, то пошанування [Жайворонко 2006: 3]. Матеріал для аналізу почерпнуто зі збірки поезій [Лепкий 2005]. Спираючись на наявні в україністиці дослідження, простежимо символічне значення назв флори у поета-модерніста.

Поезії Б. Лепкого властивий образно-символічний потенціал іменникової лексики. Його поетична творчість дає доволі багатий матеріал для глибокого і всебічного лінгвістичного аналізу, її естетика та поетика ґрунтуються на народній традиції та на модернізмі. Чимало у поетичному тексті